

ПРОБЛЕМИ ОСНОВНИХ РЕФОРМ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Воронкова В.Г. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз основних структурних реформ, пов'язаних із реалізацією завдань Болонського процесу, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності вищої освіти в Європі; інтеграційного процесу, що полягає в упровадженні європейських норм і стандартів.

Ключові слова

РЕФОРМИ, БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР, МОБІЛЬНІСТЬ, КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ОСВІТИ

Вступ

Актуальність теми дослідження заключається в тому, що вищі навчальні заклади розвиваються в контексті Болонського процесу. Ректори вузів прикладають максимум зусиль, щоб сприяти розвитку дворівневої системи освіти – бакалавр і магістр; підвищенню якості освіти, переходу на модульно-рейтингову систему.

Мета статті:

- проаналізувати основні структури реформ, пов'язаних з впровадженням Болонського процесу;
- визначити основні проблеми, пов'язані з структурними реформами;
- обговорити **Напрямок II** розвитку Болонського процесу.

Обговорення проблеми

Напрямок I базувався переважно на огляді структури і тенденцій вищої освіти в країнах ЄС.

Напрямок II вивчав структури інших країн, що підписали Болонську декларацію. Цей огляд:

- ратифікує головні підсумки, досягнуті у звіті **Напрямок I**;
- посилює спостереження щодо двоступеневої системи, не обов'язково звертаючись до понять ступеня структури, що зазначалася в Болонській декларації (наприклад, поняття "аспірантська" бінарна або подвійна система вищої освіти);
- ратифікує нагляд за рухом до акредитації;
- вказує, що в деяких країнах ще існують подовжені програми навчання всіх рівнів, а також досить негнучка монодисциплінарна програма, які мають бути налаштовані для прийняття положень Болонської декларації.

Мета Декларації – прискорення, полегшення та регулювання реформ: основною роллю Декларації є довгостроковий план розроблення структурних змін.

Рушійною силою процесу є можливість бути доповненим іншими розробками. Він у цій сфері посилюється іншими факторами: Лісабонська конвенція, додаток до диплома, ENQA, директиви ЄС, програми мобільності ЄС, включаючи мережу ECTS, ENIC/NARIC, реформи, зумовлені процесом доступу до ЄС у зацікавлених країнах.

Як визнають зарубіжні експерти, головне в Болонському процесі - діяльність незалежних агентств поза офіційними структурами. Найбільш інноваційним їх елементом є поточний діалог між урядовими колами і спільнотою вищої школи. В одному з коментарів Болонської декларації йдеться про те, що вона "визнає вирішальну роль освітньої спільноти в успіху Болонського процесу". У ній заявлено, що співробітництво між урядами має здійснюватися у взаємодії з неурядовими європейськими організаціями, компетентними у сфері вищої освіти. Уряди очікують від університетів позитивного відгуку та значного внеску в успіх їх прагнень. Зрозуміло, що вищі навчальні заклади мають унікальну можливість формувати своє майбутнє в Європі.

Університети та інші вищі навчальні заклади - суб'єкти, а не об'єкти формування постболонського простору. Активно долучаються до процесу національні студентські спілки Європи. На зустрічі міністрів у Празі схвалено ініціативу європейських студентів щодо участі їх у структурній реформі як "компетентних, активних і творчих партнерів". У Гетеборзькій декларації студентів від 25 березня 2001 року проголошено, що "участь студентів у Болонському процесі є одним із ключових кроків до постійного та більш упорядкованого залучення студентів у всі структури, що створюються на громадянському рівні». Конструктивні члени розпочатої реформи:

- Асоціація європейських університетів;
- Європейська асоціація університетів (EUA), створена в Болоньї 2000 року;
- Національні студентські спілки Європи (ESIB);
- Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIE);
- Конфедерація спілок ректорів ЄС;
- Союзи ректорів Данії, Іспанії;
- Асоціація студентів Австрії;
- Французький національний фонд освіти у сфері управління (FNEGE);
- Асоціація політичних інститутів Фінляндії;
- Європейське товариство інженерної освіти (SEFI);
- Європейська асоціація вищих навчальних закладів - коледжів, політехнічних інститутів та вищих навчальних закладів професійної освіти (EURASHE);
- Генеральна дирекція ЄС з освіти та культури;
- Університет у м. Саламанка;
- Європейська мережа організації контролю якості (ENQA);

– робочі групи мережі NARIC/ENIC за підсумками Болонської декларації тощо.

Реформи після підписання Болонського процесу (Напрям II)

Навіть найбільш оптимістичні спостерігачі цього процесу не очікували такого інтенсивного поширення цього документа по всій Європі. Судячи з доповіді "Напрями в структурі освіти у вищих навчальних закладах (II)", Болонська декларація викликала широкий інтерес і підтримку не лише країн - учасниць цього процесу, але й зацікавила інші країни в межах та за межами Європи, які спостерігали за подіями. Усі країни-учасниці створили форум для пояснення і обговорення змісту та очікуваних результатів декларації. Болонська декларація стала приводом для нового діалогу між міністрами та представниками вищих навчальних закладів, включаючи також інші підсектори вищої освіти. Декларація більшою мірою розглядається як підтвердження або зміцнення національних пріоритетів, "кристалізацією" основних напрямів, і це підтверджує, що всі питання та їх вирішення мають європейський розмах. Як результат, процес не можна (або принаймні більше не можна) назвати втручанням, навпаки, це джерело інформації для Європи та основне питання щодо структурних змін.

У документі **Напрям II** йдеться про існування взаєморозуміння щодо основних завдань процесу, передусім це - мобільність, можливість влаштування на роботу та конкурентоспроможність. Сприяння мобільності серед студентів і випускників (mobility of students) було одностайно схвалено, тоді як питанню мобільності працівників (staff mobility) приділялося недостатньо уваги. Було схвалено також такі документи, як ECTS та додаток до диплома.

Болонська декларація ще раз підтвердила, що можливість влаштування на роботу - це основне питання вищих закладів у всій Європі. Під час дебатів взято до уваги і той факт, що існує багато шляхів, як зробити перші ступені "релевантними для європейського ринку праці" згідно з Болонською декларацією і не бути тісно прив'язаними до ситуації на ринку праці, яка має тенденцію постійно змінюватися. У всій Європі є багато нових "професійних бакалаврів" і невелика кількість нових "професійних магістрів", хоча в деяких країнах здобутий ступінь бакалавра розглядається здебільшого як підготовка до подальшого навчання чи вступу до аспірантури.

Більшість країн сприймають конкурентоспроможність як позитивне явище і підтримують ідею створення привабливої системи вищої освіти. Деякі країни розробили спеціальні проекти, щоб надати потрібну інформацію та залучити більше студентів за обміном у рамках програми Socrates. Більшість країн мало зацікавлені у транснаціональній освіті (здобутій в їхній країні під контролем університету іншої країни чи континенту), в акредитуванні (отриманому їхніми університетами від неєвропейських комісій з

питань акредитації). І навпаки - процес конвергенції в рамках Болонської декларації викликає зацікавлення за межами Європи, зокрема в Латинській Америці, а це підтверджує одне із завдань цього процесу - зробити Європу більш привабливим об'єктом здобуття освіти в інших частинах світу через створення відповідних структур вищої освіти. Згідно з Болонською декларацією для досягнення бажаної мети потрібні чотири основні пункти:

- зрозумілі для порівняння ступені;
- структура програм і ступенів для студентів та аспірантів;
- залікова системи та гарантія якості.

Розглядаючи питання про ступені, які були б легкі в розумінні (readability of degrees), стає очевидним, що Болонська декларація не нав'язувала і не нав'язує одноманіття, а навпаки, пропонує більше гнучкості та різноманіття. Так, наприклад, на сьогодні існує більше подвійних систем (університетський сектор та сектор коледжів/технікумів) з більшою кількістю "мостів" між підсистемами та "професійних" бакалаврів і магістрів. Декілька країн свідомо розробляють інтегровану систему вищої освіти, тобто єдину, зрозумілу систему, яка об'єднує різні типи закладів, зв'язаних "мостами". У багатьох країнах ще й досі існують дуже складні структури ступенів (наприклад, у "потрійній" системі з університетами, коледжами/політехнічними інститутами та довузівськими курсами), а додаток до диплома - найважливіший документ для досягнення прозорості структур ступенів. Утілення в життя попередньо прийнятих реформ, об'єднання структур "бакалавр/магістр", запроваджених протягом останніх десятиріч та бажання створити нові реформи у декількох нових країнах - усе це веде до нової двоярусної структури (з чітким визначенням статусу "студент" та "аспірант"); є приклади двоярусних структур на рівні всіх дисциплін, включаючи технічні предмети. Однак існує багато країн, де структура "бакалавр/магістр" не відповідає навчальному плану (у певних професійних сферах) і все навчання відбувається традиційно, тобто довгим одноярусним курсом.

Більшість експертів схиляються до прийняття "бакалаврату" терміном навчання 3 роки, але є й багато прикладів бакалавратів з терміном 3,5 та 4 роки. У країнах, які найпершими були залучені до процесу реформ, діє принцип "золотий трикутник реформ" (поєднання ступенів "бакалавр/магістр", система оцінювання та процес акредитації). Вони мають бути різних напрямів (вузька або широка спеціалізація з більш або менш "професійним" чи "академічним" напрямом, зосередженим на ринок праці або на продовження навчання в аспірантурі) і не повинні мати менше 180 і більше 240 балів відповідно до ECTS. Однак на рівні ступеня "магістр" подібних зрушень не спостерігається.

У документі **Напрями II** показано, що ECTS була прийнята як багатофункціональний інструмент у формуванні єдиного

Європейського простору освіти. Спостерігається тенденція запровадження майже у всіх країнах систем ECTS або систем, сумісних із ECTS. Це можна зробити на обов'язкових підставах або віддати на розгляд ректорів і/або міністерств. Мають місце побоювання, що запровадження системи кредитів не дасть можливості університетам організувати навчальний план у логічній для них послідовності або змусить їх визнати, що зможе призвести до зниження якості освіти.

Щоб уникнути значних розбіжностей, які можуть зруйнувати всі очікувані переваги цієї схеми, потрібні більш скоординовані дії щодо запровадження ECTS. Проводиться велика робота з отримання "європейської" гарантії якості (quality assurance). Зокрема, залучено нові національні організації, використовуються нові стандарти та залучено до роботи мережу європейської національної гарантії якості ENQA. Усе це робиться різними шляхами і відповідно до різних моделей. Тепер питання акредитації сприймається набагато легше, ніж це було під час Болонської конференції. Багато країн, що не входять до складу ЄС, уже акредитовані, а деякі розглядають таку можливість або мають тверді наміри щодо нової комісії з гарантії якості незалежно від ENQA або разом з ENQA. Для деяких країн, що потребують міжнародного визнання своїх нових (так само, як і старих) ступенів, акредитація є обов'язковою умовою для того, щоб заслужити довіру та бути конкурентоспроможними. Децентралізований підхід до гарантій якості/акредитації, який використовують на Заході, може стати поштовхом для основного європейського підходу, який базується на взаємовизнанні рішень, прийнятих комісією з гарантії якості; повазі до національних особливостей та розбіжностей у предметах; на потребі уникати перенавантаження університетів із усе ще іншим рівнем оцінювання та контролю.

Болонський процес має також величезний вплив на країни, які не брали в ньому участі: у звіті **Напрямок II** охоплено такі європейські країни, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Кіпр, Македонія. Він не охопив інші країни, хоча було зрозуміло, що такі держави, як Туреччина, Росія, Україна та деякі інші країни СНД виявили інтерес до цього процесу. Болонською декларацією зацікавились в Албанії та в країнах колишньої Югославії. Щодо системи вищої освіти на Кіпрі, то вона вже слідує основним напрямом Болонської декларації. Процес змін від Болоньї до Праги свідчить про те, що конвергенція продовжується, зміцнюється і поширюється.

Згідно з положеннями Болонської конвенції міністри, відповідальні за вищу школу в країнах - учасниках договору, зібралися у Празі з представниками вищих навчальних закладів, щоб підбити підсумки прогресу, досягнутого з часу проведення Болонської конвенції, та визначити пріоритети на майбутнє. Вони ще раз підтвердили свої зобов'язання перед європейською вищою школою до

2010 року. Ще три країни були запрошені до "Болонської родини" (Хорватія, Кіпр, Туреччина). Натепер організація нараховує 33 країни-учасниці, що підтверджує відкритість процесу для всіх європейських країн, які зобов'язуються запровадити зміни/реформи, потрібні для імплементації положень Болонської/Празької конвенції.

Міністри висловили своє задоволення досягненнями останніх двох років і довірили створеним робочим групам розробляти напрями розвитку. Вони також вирішили декілька питань на наступні роки:

– можливість продовжувати навчання протягом усього життя (це має бути визнано і відображено, наприклад, у загальному обсязі кваліфікацій та схемах залікового переведення.);

– розвиток загальної схеми кваліфікацій і якісного забезпечення, акредитації/сертифікації.

Розвиток України визначається у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальноосвітньої культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці, техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищенні в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього простору. Здійснення даного завдання передбачає взаємне знання будь-яких принципів, на відміну від технічних, обмежень на контакти і обміни та поширення інформації.

Висновки

Таким чином, основними цілями реформ в Україні є підвищення життєвого рівня населення, передусім завдяки переходу до ринкової економіки, забезпечення захисту громадянських прав і поширення індивідуальних свобод людини і громадянина. Ринок праці і соціальна політика є найважливішими компонентами досягнення цих цілей, тому що вони необхідні для забезпечення продуктивності сучасної економіки. У цьому контексті реформування вищої освіти і науки в Україні передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей та забезпечити її мобільність на ринку праці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка б за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання впродовж усього життя;

- запровадження в системі вищої освіти і науки України передового досвіду розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство;
- пошук рівноваги між масовою фундаментальною та елітарною освітою, з одного боку, та вузькою спеціалізацією і професійною досконалістю, з іншого.

Головною метою Програми дій є вжиття заходів для входження національної системи і науки в європейський простір з реалізацією таких вимог, критеріїв і стандартів:

- ◆ постійне навчання впродовж усього життя;
- ◆ мотивоване залучення студентів до навчання;
- ◆ сприяння привабливості та конкурентоспроможності європейського простору вищої освіти і науки інших регіонів світу.

Для реалізації концептуальних засад Болонського процесу в Україні необхідно:

- удосконалити двоступеневу структуру вищої освіти;
- прийняти прозорі та зрозумілі градації дипломів, ступенів та кваліфікацій;
- використати єдину систему кредитних одиниць і додатка до диплома;
- враховувати європейську практику організації акредитації та контролю якості освіти;
- підтримувати та розвивати європейські стандарти якості;
- ліквідувати перепони для розширення мобільності студентів, викладачів і дослідників;
- запровадити сучасні підходи інтеграції вищої освіти і науки у справі підготовки магістрантів і аспірантів;
- забезпечити подальший розвиток автономності та самоврядування у системі вищої освіти та науки.

Реалізація Програми дій дасть можливість:

- провести системну модернізацію системи освіти в цілому;
- наблизити якість освіти до вимог стандартів, що напрацьовані європейською спільнотою для впровадження до 2010 р.;
- запровадити систему кредитів, сумісну із європейською кредитно-трансфертною системою навчання;
- сприяти мобільності громадян України, які здобувають освіту або надають освітні послуги.

Організація виконання Програми дій покладається на Департаменти вищої освіти, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції, кадрової роботи, науково-технічного розвитку, інноваційного розвитку, економіки та фінансування, управління ліцензування, акредитації, Науково-методичний центр вищої освіти, Центр міжнародної освіти, Міністерство освіти і науки України.

Подальші наукові дослідження:

- ✓ аналіз впровадження Болонської декларації у Запорізькій державній інженерній академії;
- ✓ вивчення кредитно-модульної і кредитно-рейтингової системи;
- ✓ вивчення національних особливостей, що детермінують розвиток освіти в ХХІ ст.;
- ✓ аналіз проблем гуманізації, гуманітаризації вищої освіти, що сприяють формуванню цілісної особистості.

Джерела

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 - 2004 рр.) / За ред. В.Г. Кременя, авт. кол.: Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. – Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. – 147 с.

2. Реформування вищої освіти і Болонський процес // Освіта України. – 2003. – 9 груд. (№92). – С.3.

3. Рішення Всеукраїнської наради ректорів вищих технічних навчальних закладів "Вища технічна освіта і Болонський процес". – Х.: 2004. – 17-18 березня.

4. Малицкий Б.А. Состояние исследований проблем науки и использования научных знаний в Украине // Наука и науковедение. – 2002. - №3 (29). – С. 3-10.

5. Згуровский М. Болонский процесс: путем европейской интеграции // Зеркало недели. – 2003. – 18 окт. (№40). – С.17.

6. Пожуев В.И. Высшее образование в условиях глобализации / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2005. – Випуск №20.– С.5-17.

7. Пожуев В.І. Вища освіта як фактор інноваційного розвитку суспільства та інтеграції України в європейське співтовариство / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя, ЗДІА. – Випуск №19 – 2005. – С. 5-20.

8. Пожуев В.И. Особенности внедрения кредитно-модульной системы в учебный процесс / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2005. – Випуск №21. – С. 4-11.

9. Пожуев В.І. Основні тенденції розвитку вищої освіти в контексті Болонського процесу / Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2005. – Випуск №22. – С. 4-20.

10. Воронкова В.Г. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти країн Європи // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – Запоріжжя: ЗДІА, 2005 – Випуск №22. – С. 36-50.

Стаття надійшла 10.08.2005 р.